

behavior patterns of adolescents is reflected. The harm to human health caused by drug use is described. The mechanisms of the formation of physical and mental dependence are revealed. A study is carried out of the emotional-volitional and youth-value sphere of youth and the results of the study are presented, which was conducted among pupils of 8-10 classes. It was attended by 20 respondents, adolescents aged 13 to 16 years. It was established and described the biological, psychological, social, sociological and pedagogical, social and cultural factors of drug addiction. Methods of drug abuse prevention among adolescents have been studied, methods and methods of anti-narcotics propaganda have been established.

Key words: *the problem of drug addiction among adolescents, the psychological state of the dependent person, the causes of drug addiction, the research of the emotional-volitional and value-semantic sphere, practical recommendations for the prevention of drug addiction.*

Колесникова Олена Володимирівна – магістрант спеціальності «Практична психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк.

УДК 159.9:796/799 (075)

Кузікова С.Б.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ РИЗИКУ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИДАХ СПОРТУ

У статті представлено теоретичний аналіз феномену ризику та ризикової поведінки в психології, висвітлено особливості їх розуміння з точки зору різних наукових тлумачень. Проаналізовано феномен схильності до ризику як особистісної якості людини. Розглянуто психологічний аспект проявів ризику на прикладі захоплення екстремальними видами спорту. Охарактеризовано психологічні особливості людей, що займаються екстримом у спорті. Екстремальні види спорту подано як модель адаптації в умовах психоемоційного стресу та засіб напрацювання стійкості до стресових факторів.

Ключові слова: *ризик, схильність до ризику, ризикова поведінка, якість особистості, екстрим, екстремальність, екстремальні види спорту.*

Постановка проблеми. Життя сучасної людини пов'язане з різного роду ризиками: політичними, економічними, соціальними, фінансовими, технологічними та іншими. Особистість постійно зустрічається з ситуаціями, які не мають однозначного рішення, при цьому здійснення вибору пов'язане з ризиком отримати не той результат, на який суб'єкт розраховує. Ризик представляє собою обов'язковий невід'ємний компонент будь-якої діяльності та виступає важливою складовою соціальності. Проблематика ризику в наш час все більше популяризується. Особливості даного феномену досліджують науковці різних

дисциплін. Дослідження теми ризику саме з психологічної точки зору є достатньо перспективним, адже в небезпечних ситуаціях значний вплив на поведінку людини мають саме психологічні фактори. В психології необхідність дослідження зазначеної теми пов'язана також із вивченням його суб'єктивної сторони, зокрема, з дослідженням поняття схильності до ризику як властивості особистості. Одні люди намагаються уникати можливих ризиків, а інші, навпаки, прагнуть як можна частіше випробувати долю, часто створюючи ризики в своєму житті самостійно. Останнє може проявлятися в різних життєвих ситуаціях, фінансових та економічних питаннях, азартних іграх та часто для того, щоб відчутти ризик в усіх його проявах та якомога найгостріше використовуються екстремальні види спорту. В сучасному суспільстві з'являються все нові види спорту, які пропонують отримати «гострі відчуття», відчутти себе на грані життя та смерті. Значна кількість людей з охотою та захопленням займається екстремальною діяльністю. Психологічний аспект феномену ризику в екстремальних видах спорту є досить актуальною темою для досліджень, адже на даний час психологія екстриму неоднозначна, а в сучасному суспільстві виникають все нові методи і стратегії вивчення настільки різноманітного поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомими для розкриття питання, піднятого в даній статті, є праці, в яких розглядаються різні аспекти феномену ризику та схильності до ризику. Дослідженням зазначеної теми займалися такі науковці: Т. Корнілова, Б. Ломов, В. Петровський, В. Позняков, С. Рошин, О. Тихомиров, Ю. Козелецкий, О. Дейнека, А. Журавльов, М. Котик, Г. Солнцева, Д. Канеман, В. Хашченко, А. Альгін, Ю. Зубок, В. Черкасов, А. Кудрявцев, С. Малахов, Є. Ільїн, С. Ожегов, М. Цукерман, О. Ренн та інші. Питання ризику в екстремальних видах спорту розкрито в працях Г. Горбунова, О. Карпової, А. Петімко, О. Чернікової, Ю. Байковського, Н. Москвіної та інші.

Мета статті – теоретичний аналіз поняття ризику та феномену схильності до ризику як особистісної якості людини в психології; висвітлення психологічного боку ризику в екстремальних видах спорту та з'ясування причин ризикової поведінки людей, що займаються екстремальною діяльністю.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Незважаючи на тривале використання поняття «ризик» в теорії та на практиці, зростаючу кількість досліджень щодо зазначеної теми, загального визначення ризику на даний час не існує. Це пояснюється неоднозначністю та багатоаспектністю цього поняття, яке має часто розбіжні і, навіть, протилежні трактування. В психологічних дослідженнях, пов'язаних з проблемою ризику, виділяють три різних підходи до розуміння цього феномену. Перший напрям розглядає ризик як ситуативну характеристику діяльності особистості. Другий визначає ризик як ситуацію вибору між декількома можливими варіантами дій, пов'язуючи це явище, безпосередньо, з прийняттям рішення. Третій напрям розкриває соціально-психологічний аспект питання ризику та вивчає взаємозв'язок групової та індивідуальної поведінки в ризикових ситуаціях.

Поняття ризику пов'язується в науці як з характеристиками дій людини,

так із об'єктивними обставинами її життя та діяльності в суспільстві. С. Ожегов визначає поняття ризику як можливу небезпеку і дію навмання в надії на вдалий результат. На його думку, для того щоб існував ризик, потрібна небезпека, в якій присутня невизначеність [2, с. 48].

На думку О. Ренна, ризик – це можливість того, що людські дії або результати дій призведуть до наслідків, які будуть впливати на людські цінності. В даному визначенні поняття ризику містить: наслідки, які можуть впливати на людські цінності; невизначеність; формулу, яка об'єднує обидва ці елементи [8].

А. Альгін, який одним із перших в вітчизняній психології почав вивчати дане питання, визначає ризик як діяльність, яка пов'язана з подоланням невизначеності в умовах обов'язкового вибору з можливістю оцінки ймовірності досягнення передбачуваного результату. Вчений виділяє ряд особливостей ризику: суперечливість, що розкривається в його творчому характері, коли продукуються нові рішення проблеми – з одного боку та в авантюризмі – з іншого; альтернативність ризику; зумовленість ризику соціально-економічним становищем суспільства [1, с. 94-102].

Ю. Козелецький, розглядаючи ризик як прийняття вибору в ситуації невизначеності, визначає стадії діяльності людини при прийнятті рішень в умовах ризику: 1) створення суб'єктивного уявлення про завдання; 2) оцінка наслідків вибору кожної з альтернатив; 3) прогнозування умов, що визначають наслідки; 4) вибір одної з альтернатив [5, с. 82-85].

Існує велика кількість підходів до класифікації ризиків. Однією із них є класифікація німецького психолога Ортвіна Ренна. Він виділяє чотири основні образи ризику, які відрізняються різним ступенем реальної загрози.

1. «Дамоклів меч». Ризик набуває сили року, наслідки якого непередбачувані. А часу, щоб впоратися з небезпекою, вже немає.

2. «Ящик Пандори». Сумнівні знайомства, заробіток в мережі, непродумані поїздки та інші авантюри. І хоча ефект зазвичай віддалений у часі, ризик загрожує здоров'ю.

3. «Ваги Афіни». Ризики можна прорахувати і навіть скласти баланс дивідендів і втрат. Це корисно не тільки при підрахунку фінансів, але і цілком можна застосувати до ситуацій психологічного ризику

4. «Подвиги Геракла». Небезпеки як такої немає, але є прагнення випробувати гострі відчуття. До цього сорту ризику відносяться всі види дозвілля, які потребують досвіду і майстерності для подолання критичних ситуацій. Такі ризики завжди є добровільними [8, с. 314-320].

Важливим питанням в контексті даної проблеми виступає аналіз причин ризикової поведінки особистості та факторів, які її визначають. Т. Корнілова підіймає питання про співвідношення ситуаційних факторів і особистісних передумов регуляції вибору, прийняття та здійснення ризикової діяльності. Вона розглядає фактор ризику як в якості властивості ситуації, так і в якості індивідуально-особистісної властивості людини, яка має статус диспозиційної, але проявляється при певних обставинах та в певних ситуаціях [4]. Відомо, що

різні люди мають різну схильність до ризику. Одні намагаються уникати ризиків в будь-яких ситуаціях, приймаючи їх лише в випадках крайньої необхідності та після проведення розрахунків, інші люблять ризикувати і в більшості ситуацій вибирають саме ризик. В одних присутня настанова на обережність і вони відчувають відразу до ризику абсолютно у всіх випадках прийняття рішень, у інших присутня настанова на ризик і він (ризик) має для них позитивну цінність.

В 1960-ті роки були сформовані перші погляди на схильність до ризику як особистісну якість. Перша так звана «особистісна» теорія прийняття ризику була створена Н. Коганом і М. Уоллахом. Автори стверджують, що існує певний клас людей, які в ситуаціях ризику поведуть себе однаково. Їм властива генеральна схильність до ризику, яка і обумовлює постійний зсув поведінки в прийнятті рішень в один бік – бік ризикованості. Функція переваги ризику не піддається в даному випадку змінам в залежності від виду поставлених завдань та характеристик ситуації. Автори теорії однотипність поведінки таких людей вважають аргументом того, що їм властива сформована якість особистості – схильність до ризику. Ю. Козелецький не зовсім розділяє цю точку зору, стверджуючи, що фактори середовища, такі як метод формулювання проблеми та структура соціальних проблем здійснюють вплив на ставлення людини до ризику. Залежно від структури середовища одна і та ж особистість може або уникати ризику, або ж прагнути до нього. На його думку саме особливості ситуації та деякі особистісні якості, такі як рівень тривоги та агресивність впливають та поведінку людини в прийнятті рішень в ситуаціях ризику

В деяких працях схильність до ризику розглядається в рамках теорії прагнення до успіху, яка є орієнтованою на опис та пояснення направлення, сили та стійкості поведінки людини. Більшість її стверджень стосується саме завдань, які містять в собі ризик та залежать від можливостей суб'єкта діяльності. За Дж. Аткинсоном прагнення до вибору ризикового рішення в окремій ситуації залежить від таких факторів:

1. Прагнення до досягнення успіху та прагнення уникнути невдачі. Ці прагнення можна трактувати або як відносно стабільні якості особистості, або як теоретичні конструкції, що пояснюють поведінку людей.

2. Ймовірність успіху та ймовірність невдачі. Цей фактор залежить від ступеню підготовленості суб'єкта та вказує на ступінь труднощі досягнення поставленої цілі.

3. Привабливість успіху та невдачі. Чим більша вірогідність успіху та чим легше завдання, тим менш цінним є успіх, та навпаки – з зменшенням шансів на успіх зростає його привабливість для особистості.

З точки зору автора, люди, які при прийнятті рішень більше керуються прагненням уникнути невдачі ніж прагненням отримати успіх, будуть віддавати перевагу завданням з низьким рівнем ризику та уникати ситуацій з високим його рівнем. Відповідно, люди, які в прийнятті рішень спрямовані на досягнення успіху віддають перевагу ризиковим рішенням та поведінці [5].

Фундаментально вивчав проблему ризику відомий російський психолог

В. Петровський. Він розкриває питання про особливості психічних проявів особистості в ситуаціях, що пов'язані з можливою небезпекою, які залишають один можливий варіант поведінки – адаптивний. Автор зазначає, що в даних умовах виникає специфічне явище: іноді людина відчуває гострий потяг до ризику та здійснює нічим не оправдані, на перший погляд, дії, що ведуть до небезпеки. В. Петровський вказує на той факт, що однією із можливих форм активності суб'єкта в ситуації потенційної загрози є активність, яка направлена на зустріч небезпеці. Іншими словами, людина здатна йти на ризик без прагнення отримати будь-які ситуативні переваги, тобто автор розкриває таку сторону ризику як безкорисливість та спонтанність.

Для пояснення механізму прийняття ризику В. Петровським запропонована модель «сходження до ризику», в основу якої покладено ідею неадаптивності. Автор виділяє дві протилежні реакції на потенційну загрозу. Кожна з них, в свою чергу, представлена трьома групами спонукань.

Перша реакція – реакція уникнення. Вона включає в себе такі варіанти реагування на об'єкт загрози:

- Вроджені захисні реакції. Існує безліч прикладів захисних форм реагування живих істот на загрозу в вигляді уникнення небезпеки. Але автор звертає увагу на універсальний тип реагування – так званий «оборонний рефлекс», який виступає в захисних, рухових та вегетативних відповідях організму на подразник.

- Індивідуально-набуті реакції уникнення небезпеки. Виникають як результат перенесеної раніше травми, продукт власного досвіду взаємодії особистості з об'єктом що загрожує. Суб'єктивно це проявляється в вигляді страху та прагненням до втечі.

- Ціннісно-обумовлені реакції уникнення. Мова йде про прояв соціальних настанов, що спонукають до обережності.

Другою реакцією на потенційну загрозу є прагнення до небезпеки. Ця реакція включає такі варіанти реагування як:

- Вроджена орієнтовна реакція. Ця реакція при певних умовах може виступати основою появи ірраціонального прагнення людини до небезпеки. Це так званий особливий шлях подолання небезпеки, що закінчується, в разі успішного результату, ефектом звільнення від переживання загрози. Цей ефект можна віднести до категорії емоційних реакцій, схожих на катарсис – емоційну розрядку, що переживається як «очищення» від неприємних афективних фіксацій.

- Жага гострих відчуттів як спонукання, що обумовлене досвідом подолання небезпеки. Дана реакція є очікуванням катарсису та тенденцією до відтворення пережитого. Саме в цьому варіанті реагування присутній вище описаний безкорисливий ризик.

- Ціннісно-обумовлений потяг до небезпеки. На реакцію впливають соціальні настанови, що диктують перевагу ризикових дій над обережними в ситуації вибору.

Отже, розглядаючи схильність до ризику в рамках ідеї неадаптивності,

В. Петровський доходить до висновку, що перемога «адаптивного» імпульсу над «неадаптивним» приводить до відмови від ризику. Коли ж перемагає «неадаптивна» тенденція – суб'єкт ризикує [6].

Часто в літературі ризикованість розглядається як характеристика поведінки та сукупність особистісних властивостей людини. Деякі автори виділяють комплекс рис особистості, який впливає на «ризикованість-не ризикованість» поведінки. Так встановлено, що люди агресивні, тривожні, конфліктні, з сильною потребою в домінуванні і самоствердженні, більш ризиковані. З іншого боку, досліджено, що люди завдяки ризику знаходили більше впевненості і поваги до себе. Люди які ризикують, за статистикою, є більш успішними в своєму полі діяльності, ніж інші. Дослідження показали, що деякі люди йдуть на ризик заради того, щоб бути більш привабливими. Ці факти суперечать ідеї, що ризик є деструктивним явищем [9, с. 345-349].

Американський дослідник М. Цукерман у 1975 році припустив, що зі схильністю до ризику пов'язана особистісна риса, яку він назвав жагою гострих відчуттів, що є нічим іншим як потребою в різних нових враженнях і переживаннях, це тенденція до пошуку раніше не відомих, різноманітних та інтенсивних відчуттів, прагнення до фізичного та соціального ризику для отримання чуттєво-емоційного досвіду. Жага гострих відчуттів визначається як елемент мотиваційно-потребової сфери особистості, в поняття якого може входити: пошук небезпек та пригод; пошук переживань; ризиковість та сприйнятливність до одноманіття. В психології навіть існує таке поняття як «сенсорний голод», тобто нестача подразників, що поступають в мозок від зовнішнього середовища. Бразильськими вченими отримані дані про те, що потреба в гострих відчуттях детермінована генетично – один із варіантів гена DRD4 посилює схильність людей до пошуку гострих відчуттів, імпульсивності та гіперактивності. Також прояви даної риси вчені розглядають як механізм соціальної реалізації. З іншого боку мотиви пошуку гострих відчуттів можуть бути гедоністичними, в їх основі лежить той факт, що різного роду гострі відчуття при певних обставинах у деяких людей викликають виражене відчуття задоволення, а разом з тим настає розрядка штучно викликаного емоційного напруження [10]. З цим в значній мірі пов'язано захоплення екстремальними видами спорту, азартними іграми і т.п.

Розглянемо детальніше поняття схильності до ризику на прикладі захоплення екстремальними видами спорту, які характеризуються достатньо високим ступенем небезпеки для життя та здоров'я, високим рівнем адреналіну та напруженістю діяльності. Вперше питання про ризик в спорті поставила О.А. Чернікова. Вона розглядала небезпеку як об'єктивну умову спортивної діяльності, а ризик – як стан, що виникає в процесі діяльності, коли створюється можливість або ймовірність зустрічі з небезпекою і заподіянням шкоди успіху або здоров'ю спортсмена. Особливістю екстремальних видів спорту є можливість вчинення дій з високим ступенем ризику соціально прийнятним способом. У свою чергу, захоплення екстримом дає можливість дати вихід негативним емоціям і розрядитися; вирішити власні проблеми; придбати

швидкий успіх; змінити настанови і реалізувати прагнення об'єднатися з іншими людьми. З іншого боку, це можливість отримання гранично гострих відчуттів [2, с. 118-120].

За З. Фройдом, будь-яка культура містить в собі значну кількість заборон і табу. Для сучасного суспільства характерно безліч культурних та соціальних табу, які постійно проявляються в повсякденному житті. Часто екстремальними видами спорту займаються ті, хто несвідомо бажає вийти за рамки буденного і порушити вузьке коло правил і заборон, в якому доводиться жити день у день, а також випробувати нові і незвичні відчуття. Вчені психоаналітичного напрямку також вказують, що в захопленні екстремальною діяльністю присутній едипів мотив – доведення образу внутрішнього батька свого права на владу в вигляді подолання перешкод та змагання в ситуації крайнього ризику. Прагнення до ризику може бути засобом гіперкомпенсації дитячих переживань залежності та безпорадності [7, с. 26-28].

На думку російських психологів, таких як В. Петровський, Ф. Горбов та А. Махнач в екстремальних обставинах можуть проявлятися такі сторони індивідуальних особливостей особистості, що не проявляються в звичайних ситуаціях. В дослідженнях Л. Дикої було встановлено, що риси особистості, які пов'язані зі стратегією управління стресом, активізуються лише в умовах екстремальної діяльності, коли, наприклад, у альпіністів розвиваються стани емоційного піднесення, радості і зникнення стану тривожності та депресії, що є характерними для них у повсякденному житті [4].

За даними дослідження Ю. Байковського та Т. Шмигальнової, у 40% спортсменів-екстремалів наявний середній рівень ризику. Особи цієї групи ризикують розважливо, в даному випадку присутня досить висока ймовірність успіху. Вони впевнені в собі та своїх можливостях, відчують себе захищеними, здатними подолати труднощі, які виникають. Однак у 60% респондентів виявлена тенденція до підвищеного рівня ризику. Слід зазначити, що ні у кого з спортсменів не виявлено низький рівень схильності до ризику. Ці дані узгоджуються з тим, що у більшості респондентів спостерігалася велика сила нервової системи: основна частина випробовуваних мала сильну (40%) і середньо-сильну (33%) нервову систему. Відомо, що особи з сильною нервовою системою більш схильні до ризику, ніж особи зі слабкою нервовою системою, тому не дивно, що тільки у 27% осіб спостерігається слабка нервова система.

Також в дослідженнях Т. Шмигальнової та Ю. Байковського було виявлено, що люди, які займаються екстремальними видами спорту, мають низький рівень тривожності, високий рівень нервово-психічної стійкості, високу швидкість, гнучкість емоційної сфери, володіють високою мотивацією досягнення, мають значні адаптивні можливості, а також встановлено, що більшість представників екстремальної діяльності мають сангвінічний тип темпераменту, для якого характерні рухливі, урівноважені нервові процеси. Основним механізмом психологічного захисту представників екстремальної діяльності є механізм заперечення. Причини екстремальної поведінки автори вбачають в подоланні

фізичних та психологічних травм, можливості спілкування, прагненні до нових відчуттів, зокрема до відчуття свободи. Отримані результати автори пояснюють тим, що саме вище перераховані якості необхідні екстремалу, щоб швидко приймати рішення, точно виконувати потрібні дії, що сприяє успішній екстремальній діяльності, яка пред'являє надзвичайно високі вимоги до особистості не тільки в фізичному, а й в психологічному плані [7].

В літературі виокремлюють такі закономірності, пов'язані із заняттям екстремальними видами спорту:

- З віком схильність до ризику знижується;
- У більш досвідчених екстремалів схильність до ризику є нижчою ніж у не досвідчених;
- У жінок схильність до ризику реалізується в більш визначених умовах ніж у чоловіків;
- Зі зростанням відторгненості особистості, в ситуації внутрішнього конфлікту зростає і ризикованість;
- В умовах групи схильність до ризику проявляється більш інтенсивно, ніж при самотійних діях [2].

О. Карпова розглядає екстремальні види спорту як модель адаптації в умовах психоемоційного стресу. При дії на особистість специфічних екстремальних факторів проявляються загальні симптоми адаптації, на вивчення яких спрямовані дослідження стресу. Стресові реакції та стресові стани, які активно проявляються в екстремальних ситуаціях є потужним фактором, що викликає у людини адаптивну поведінку. Серед значної кількості факторів, що визначають вплив стресових факторів на екстремала, перш за все виділяють емоційну стійкість – здатність спортсмена зберігати психічну та фізичну працездатність під дією сильних емоційних подразників, що забезпечує ефективність діяльності в екстремальних умовах. Антистресова стійкість в даному випадку є результатом розвитку адаптації, в наслідок якої організм набуває нової якості в вигляді резистентності та стійкості до стресових факторів. Ця нова властивість в подальшому проявляється в тому, що організм не може бути уражений тими чинниками, до яких особистість придбала адаптацію. Підвищення рівня стійкості до одного фактору ризику, підвищує її рівень і до інших факторів, що мають в собі ризик, тим самим відбувається так зване тренування емоцій, що підвищує стійкість до стресів загалом та попереджує порушення нервово-психічної сфери у здорових людей [3].

Висновки. Таким чином, шляхом теоретичного аналізу поняття ризику було з'ясовано, що даний феномен є багатоаспектним та неоднозначним в різних підходах до його трактування. Феномен ризику розглядають як: можливу небезпеку та дію навмання в ситуації невизначеності; дії особистості, які призводять до наслідків у вигляді зміни цінностей; діяльність, яка пов'язана з подоланням невизначеності в умовах обов'язкового вибору. Висловлена думка, що люди мають різну схильність до ризику, що залежить від особистісних,

ситуаційних і соціальних чинників. Схильність до ризику розглядається в декількох трактуваннях: як сформована якість особистості, що змушує деяких людей в різних ситуаціях вибирати ризикові варіанти поведінки; в контексті теорії прагнення до успіху; згідно з теорією прийняття рішень; в рамках теорії неадаптивності В. Петровського. Встановлено, що у схильності індивіда до ризику значну роль відіграють особистісні чинники, зокрема, така риса особистості як пошук гострих відчуттів. Поняття схильності до ризику розглянуто на прикладі захоплення екстремальними видами спорту. Екстремальні види спорту розглянуті як модель адаптації в умовах психоемоційного стресу та засіб вироблення стійкості до стресових факторів.

Література

1. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Альгин. – М. : Мысль, 1989. – 187 с.
2. Ильин Е. П. Психология риска / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2012. – 267с.
3. Карпова О. П. Экстремальные виды спорта как модель адаптации в условиях психоэмоционального стресса // Новости украинской психиатрии. – 2001. – С. 161-170.
4. Корнилова Т. В. Психология риска и принятия решений: учеб. пособие для вузов / Т. В. Корнилова. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 286 с.
5. Козелецкий Ю. В. Психологическая теория решений / Ю. В. Козелецкий. – М. : Прогресс, 1979. – 504 с.
6. Петровский В. А. Человек над ситуацией / В. А. Петровский – М. : Смысл, 2010. – 560 с.
7. Шмигалева Т. С., Байковский Ю. В. Индивидуально-психологические особенности спортсменов, выбирающих экстремальные виды деятельности // Теория и практика прикладных и экстремальных видов спорта. – 2012. – №1 (23). – С. 25-31.
8. Renn O. Risk communication and the social amplification of risk / J. Kasperson, P.-J. M. Stallen (eds.). // Communicating Risk to the Public: International Perspectives. Dordrecht: Kluwer Academic Press. –1991. – P. 287-324.
9. Woodman T., Hardy L., Barlow M., Scanff C. Le. Motives for participation in prolonged engagement high-risk sports: An agentic emotion regulation perspective // Psychology of Sport and Exercise. – September, 2010. – Volume 11, Issue 5. -P. 345-352
10. Zuckerman M., Kolin E. A., Price L., Zoob I. Development of a sensation seeking scale // Journal of Consulting and Clinical Psychology. 1964. – Vol. 28. – P. 477-482.

Транслітерація

1. Alhyn A. P. Rysk y eho rol v obshchestvennoi zhyzny / A. P. Alhyn. – М. : Мысл, 1989. – 187 с.
2. Ylyn E. P. Psykholohyia ryska / E. P. Ylyn. – SPb. : Pyter, 2012. – 267s.

3. Карпова О. Р. Экстремальные виды спорта как модель адаптации в условиях психоэмоционального стресса // *Novosty ukraynskoï psykhyatryu.* – 2001. – S. 161-170.

4. Korniylova T. V. Psykholohyia ryska y pryniatyia reshenyi: ucheb. posobyie dlia vuzov / T. V. Korniylova. – M. : Aspekt Press, 2003. – 286 s.

5. Kozeletskiy Yu. V. Psykholohyicheskaia teoriya reshenyi / Yu. V. Kozeletskiy. – M. : Prohress, 1979. – 504 s.

6. Petrovskiy V. A. Chelovek nad sytuatsyei / V. A. Petrovskiy – M. : Smysl, 2010. – 560 s.

7. Shmyhaleva T. S., Baikovskiy Yu.V. Yndyvudualno-psykholohyeheskye osobennosti sportsmenov, vybiraiushchyykh ekstremalnye vydy deiatelnosti // *Teoriya y praktyka prykladnykh y ekstremalnykh vydiv sporta.* – 2012. – №1 (23). – S. 25-31.

8. Renn O. Risk communication and the social amplification of risk / J. Kasperon, P.-J. M. Stallen (eds.). // *Communicating Risk to the Public: International Perspectives.* Dordrecht: Kluwer Academic Press. –1991. – P. 287-324.

9. Woodman T., Hardy L., Barlow M., Scanff C. Le. Motives for participation in prolonged engagement high-risk sports: An agentic emotion regulation perspective // *Psychology of Sport and Exercise.* – September, 2010. – Volume 11, Issue 5. -P. 345-352

10. Zuckerman M., Kolin E. A., Price L., Zoob I. Development of a sensation seeking scale // *Journal of Consulting and Clinical Psychology.* 1964. – Vol. 28. – P. 477-482.

Кузикова С.Б.

Психологические аспекты риска в экстремальных видах спорта

В статье представлен теоретический анализ феномена риска и рискованного поведения в психологии, освещены особенности их понимания с точки зрения различных научных толкований. Проанализирован феномен склонности к риску как личностное качество человека. Рассмотрен психологический аспект проявлений риска на примере увлечения экстремальными видами спорта. Охарактеризованы психологические особенности людей, занимающихся экстримом в спорте. Экстремальные виды спорта представлены как модель адаптации в условиях психоэмоционального стресса и средство выработки устойчивости к стрессовым факторам.

Ключевые слова: *риск, склонность к риску, рискованное поведение, качество личности, экстрим, экстремальность, экстремальные виды спорта.*

Kuzikova S. B.

Psychological aspect of risk in extreme sports

Theoretical analysis of the phenomenon of risk and risk behavior in psychology has been presented in the article; its peculiarities from the various scientific interpretations point of view of have been highlighted. Approaches to the

interpretation of the concept of risk have been systematized, its structural components have been determined. The phenomenon of predisposition to risk as a personality property of a person has been analyzed. The researchers' views on the concept of predisposition to risk have been presented within the theory of striving for success and in the context of making decision theory. A view on predisposition to risk and making a decision in conditions of danger from V. Petrovskiy's point of view within inadequacy theory has been revealed and described, proposed by him, "Model of ascent to risk". The content of predisposition to risk has been revealed as the characteristics of behavior and the set of personality properties of a person; special attention has been devoted to such a feature as the search for acute sensations. The question about the correlation between situational and social factors and personal preconditions of regulation, as well as acceptance and implementation of risk selection has been delivered. An attempt to highlight a complex of personality traits that affect the riskiness or non-riskiness of human behavior has been made.

The psychological side of risk displaying on the example of delighting extreme sports has been considered. The basic regularities of risk behavior, connected with occupation of extreme kinds of sports have been substantiated. An attempt to find out the causes of risk behavior of people engaged in extreme activities has been made. The researches which were aimed at revealing characteristic psychological peculiarities of people engaged in extreme sports have been analyzed. The view on extreme sports as a model of adaptation in the conditions of psycho-emotional stress and a means of making resistance to stress factors has been highlighted.

Кузікова Світлана Борисівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

УДК 159.9:378

Левченко В.В.

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ПОКАЗНИКА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті представлено аналіз особливостей розвитку професійної спрямованості старшокласників як показника професійного розвитку особистості, що зумовлює необхідність посилення профорієнтаційної роботи в умовах неперервної освіти. Розглянуто соціально-психологічні умови розвитку професійної спрямованості старшокласників та засоби її корекції.

Ключові слова: професійна спрямованість, старшокласники, професійний розвиток, профорієнтаційна робота.